

Pásztókai-Szeőke Judit régész, 2007 és 2012 között az Európai Unió Kultúra Programja által támogatott *DressID: Clothing and Identities – New Perspectives on Textiles in the Roman Empire* nemzetközi kutatási projekt *Production and Trade* kutatócsoportjának vezetője (www.dressid.eu). Főbb kutatási területei: római provinciák régészete, pannoniai textilművesség, textilművesség és társadalom kapcsolata a régészeti korokban, valamint a római viselet.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
Császármetszés-ábrázolások római kori guzsalyokon (2010/2).

Annette Paetz gen. Schieck klasszika archaeológus, 2012-ig az Európai Unió Kultúra Programja által támogatott *DressID: Clothing and Identities – New Perspectives on Textiles in the Roman Empire* nemzetközi kutatási projekt menedzsere (www.dressid.eu). Jelenleg a Deutsches Textilmuseum Krefeld (Németország) igazgatója. Fő kutatási területe: ókori textilek.

Inspiráció, imitáció és imázs

A Kr. u. 3. századi katonai viselet szír eredetű elemei

Pásztókai-Szeőke Judit –
Annette Paetz gen. Schieck

Bevezetés

Ahogy Cassius Dio (LXXV 2. 6) leírásából is megtudhatjuk, az itáliai civil lakosság megütközve fogadta Septimius Severus pannoniai határvidékről Rómba érkező csapatait – a római katonák általuk korábban nem tapasztalt, szokatlan kinézete miatt. Nem véletlenül lepődtek meg, hiszen a Kr. u. 3. századi pannoniai sírköveken megörökített római katonai viselet, amely egy pár hegyes orrú bakancsból, hosszú, szűk ujjú tunicából, köpenyből és nemegyszer hosszú nadrágból állt, szembeötölően különbözött a korábbi, Kr. u. 1–2. században megszokottól.

Ennek az új katonai öltözetnek az eredetére vonatkozóan megoszlanak a vélemények. A leginkább elterjedt feltételezés szerint, mely a gyapjúköpenyből, hosszú ujjas gyapjú tunicából és hosszú, szűk nadrágból álló thorsbergi leletegyüttest veszi alapul, a 3. századi katonák öltözetét alkotó új ruhadarabok (a hosszú ujjas tunica és a hosszú nadrág) az Európában élő bennszülöttek ruhásládájából került át a római katonák ruhatárába, mégpedig először az északi tartományokban vagy a határokon túlról sorozott segédcapatokban szolgálók közvetítésével. E vélemény követői tehát a római katonai viseletben a 2–3. század fordulóján bekövetkező és ikonográfiailag is jól dokumentálható változást elsősorban a növekvő germán befolyásra vezetik vissza.

Mások is leginkább a helyi, európai hatások kizárólagosságát hangsúlyozzák, azonban szerintük a fenti változás nem etnikai eredetű, hanem a 2–3. század fordulóján bekövetkező klimatikus változásoknak, a korábbi melegebb és szárazabb éghajlat hűvösebbé és csapadékosabbá válásának tudható be.

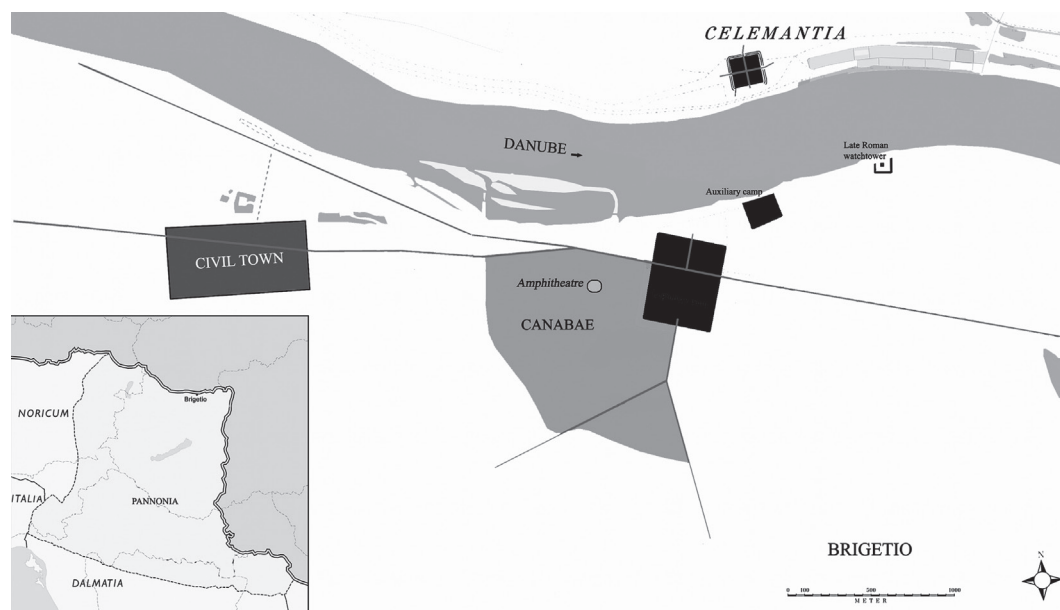
Jelen dolgozatban egy több mint egy évtizede Komárom-Szőnyben (római Brigetio) feltárt, Kr. u. 2. század végére vagy a 3. század első felére keltezhető római kori falfestmény alapján érvelünk amellet, hogy az említett katonai viselet egyes díszítő elemei szír eredetűek voltak, és a teljes összeállítás különböző hagyományok ötvöződésének eredményeként alakult ki.

Brigetio és a falfestmény

Az egykori római Brigetio (1. kép) a Duna jobb partján helyezkedett el, és három különböző települési egység alkotta: a legio I adiutrix tábora, az azt körülölelő civil település (*canabae*), valamint egy, ezektől mintegy 3 km-re nyugatra fekvő másik polgári település (*municipium*, később *colonia* ranggal). Azokat az időszakokat leszámítva, amikor a fent említett legio csapategységei más térségekben harcoló római expedíciós hadsereg részeként (például Caracalla alatt keleten) távol voltak a Duna-vidéktől, az egész legio a brigetioi állandó táborhelyén állomásozott, kiszolgált katonái pedig gyakorta telepedtek le Pannoniában, nem egyszer éppen Brigetióban.

Az epigráfiai adatok azt mutatják, hogy a helyi bennszülött népesség alulreprézantált volt a polgárváros lakosai körében. A markomann háborút követően Brigetio lakosságának összetétele jelentős átalakuláson ment át, és a keleti származású polgárok nyilvánvalóan jelentős befolyással rendelkező tagjai lettek a helyi közösségnek. A városi önkormányzatban is jelentős számban találunk szír eredetű tagokat, decuriói közt szír származású kiszolgált katonák is tevékenykedtek.

1999 és 2001 között Brigetio polgárvárosában egy leletmentés során sikerült az ún. III. római ház falfestményeinek maradványait feltárni. A régészeti kutatás korlátozott lehetőségeiből adódóan ugyanakkor a római épületnek csak azok a részei kerültek dokumentálásra, melyek a jelen kori melléképület, valamint a modern ház udvara és a tervezett garázs jövőbeni alapjai alatt terültek el (összességében 21,46 m²-en). A régészeti munkálatok során feltételezhetően egy oszlopos körfolyosóval övezett (peristylum) udvar oldalfalairól lezuhalt falfestmény maradványai kerültek elő összefüggő egységekben és számtalan töredékben a leomlott tető érintetlen rétege alatt, a kavicsos-agyagos római járósíntre hullva. Habár a római falfestmény konzerválása és a fennmaradt töredékek összeillesztésének embert próbáló munkája máig nem fejeződött be, az már most világosan látható, hogy a peristylum oldalfalait egy folytatólagos képi program díszítette, és a

1. kép. A római kori Brigetio (Páztókai-Szeőke Judit rajza)

teljes nyugati fal, valamint az északi fal nyugati végét díszítő festmény elméleti rekonstrukciója elkészíthető. Mikor a római épületet a 3. század folyamán tűz emésztette el, a peristylum kifestése még nem készült el teljes egészében.

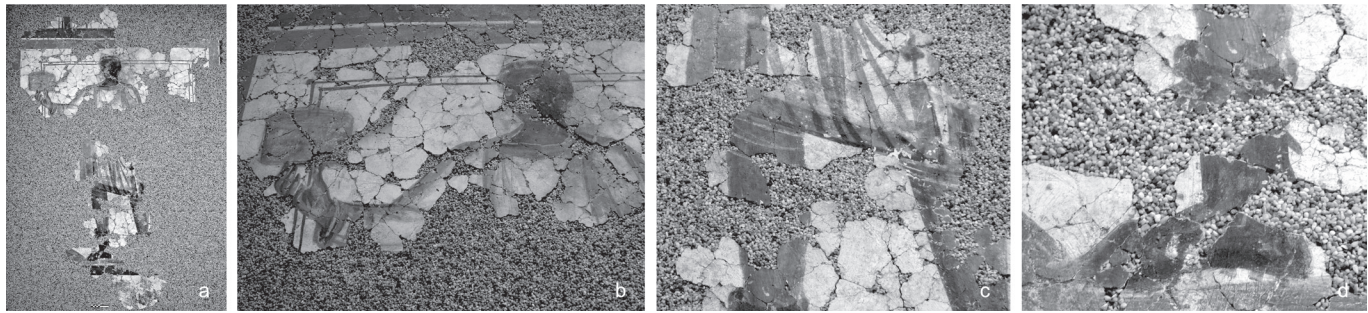
Az agyagtéglákat és falfestménytöredékeket is tartalmazó érintetlen omladékrétegből a Kr. u. 2. és 3. század fordulóját megelőző időszakra keltezhető terra sigillata-töredékek, valamint egy Severus Alexander kori, felfüggesztésre alkalmas, ezüstkeretbe foglalt, samosi bronzérme került elő. A késő seve-

rusi kelteztést a brigetiói polgárvárosban másutt tett megfigyelések indirekt módon megerősíteni látszanak: az itteni épületeket lakosaik a Kr. u. 3. század 30-40-es éveiben hagyhatták el, újbóli benépesülésükre-újjaépítésükre pedig nagy valószínűséggel csak Aurelianus és Probus uralkodása alatt (Kr. u. 270-es évek) kerülhetett sor.

Amint azt már korábban említettük, egyelőre csak a peristylum nyugati faláról készült elméleti rekonstrukció áll rendelkezésünkre (2. kép). Az alsó zóna három különböző négy-

2. kép. A brigetiói III. épület falfestményének elvi rekonstrukciója (Kurovszky Zsófia és Harsányi Eszter felvétele)

3. kép. A bal oldali emberalak
(fotó: a: Harsányi Eszter és Kurovszky Zsófia; b: Annette Paetz gen. Schieck; c–d: Pásztókai-Szeőke Judit)

szögletes paneltípusból épül fel: egyikük középpontjában egy emberalak áll, melyet egy nagymacskaféle kifeszített bőrét ábrázoló újabb egység követ, a harmadik pedig stilizált virágkandelábert ábrázol.

Esetünkben azonban a két emberi alak a leginkább figyelemre méltó: mindkettő egy-egy álló férfit ábrázol, akik egyforma tunicát viselnek, de eltérő módon. A jobb oldali alak fejét hátrahajtva jobb kezével valamilyen ételt helyez a szájába, nagyméretű textíliával fedett bal alkarján pedig ovális, ezüsből vagy üvegből készült tálcát egyensúlyoz (4. a és b kép). A tálcán három egymással párhuzamosan elhelyezett hosszúkás tárgyat ábrázoltak, melyek egyik vége zöld, és hegyben végződik, míg a másik megvastagított, és fehér színű. A jelenleg elfogadott értelmezés szerint ezek grillezett tavaszi pórőhagymák (latinul *porri capitati*) lehetnek.

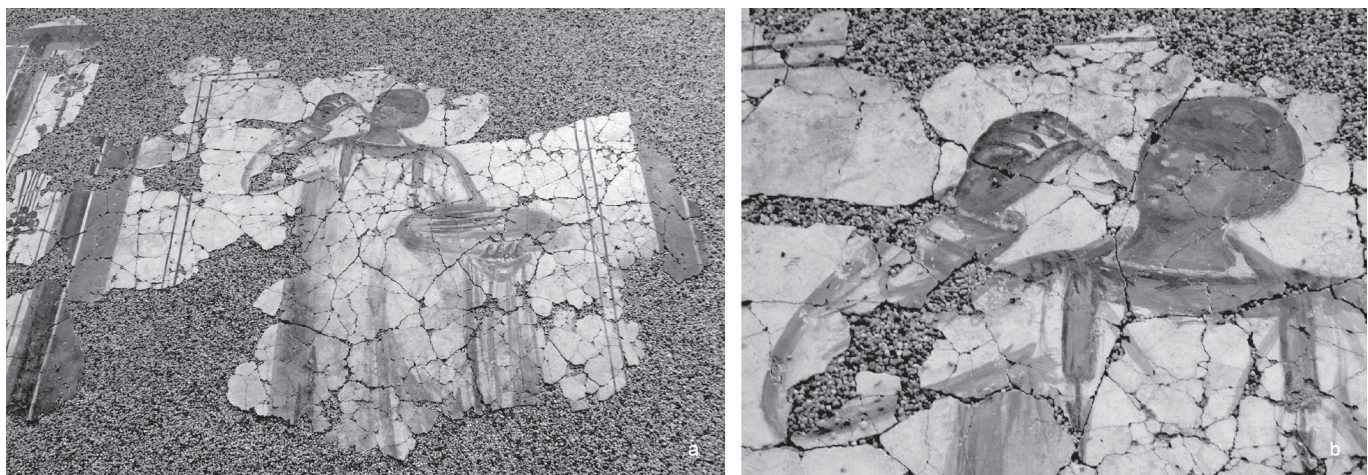
A bal oldali alak bal karját teste mellett lelógatja, míg jobb karját szinte függőlegesen kinyújtva felfelé fordított kezének ujjain egy henger alakú tégelyt egyensúlyoz. Ebben az edényben talán a hagymához felszolgált szőszet kínálhatta.

Mindkét férfi fiatal felnőtt, sötét arcbőrű, simára borotvált, dús, sötét haját rövidre vágva viseli (3. a–b és 4. a–b kép). Öltözetük egységesen fehér alsóruhájuk felett, mely a külső réteggént viselt ruhadarab nyaknyílásában, valamint annak ujjá alól villan ki, csuklógig érő, szűk ujjaitól eltekintve bő szabású, térd alá érő, fehér alapon szimmetrikusan elrendezett sötétvörös motívumokkal díszített tunica (3. a és 4. kép).

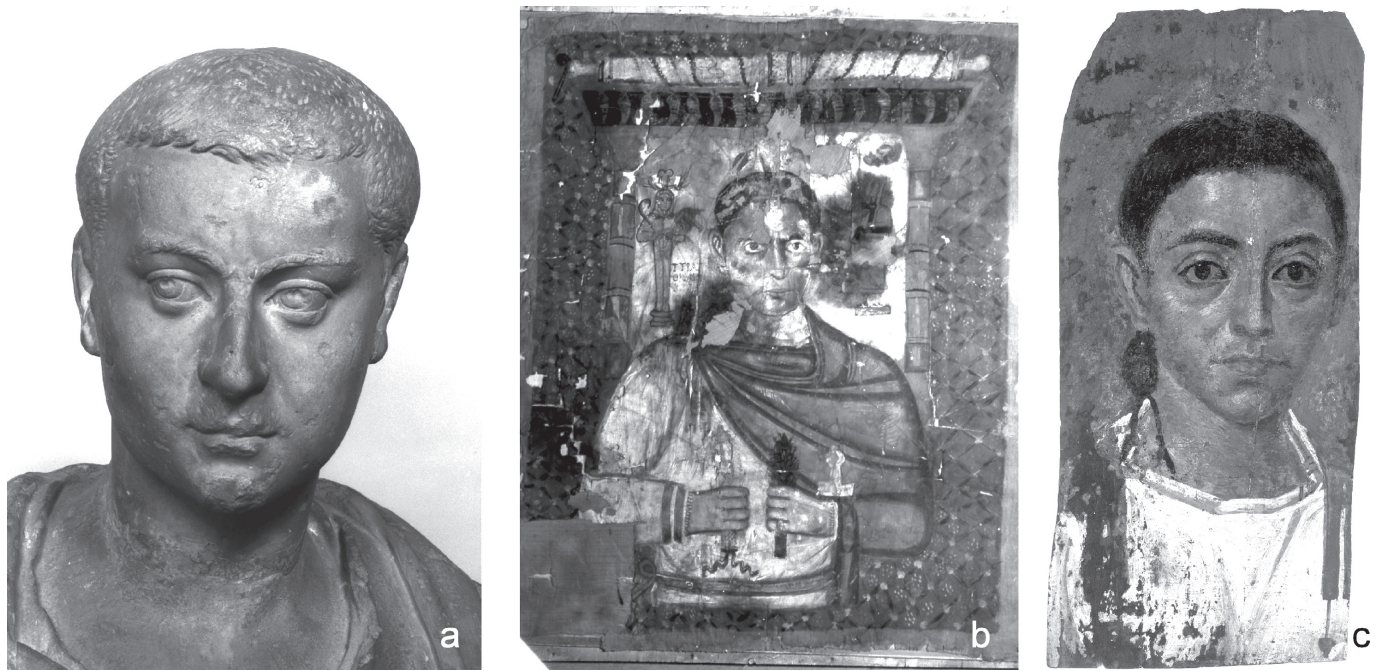
A tunica formája és részletei leginkább a jobb oldali figura ábrázolásán vizsgálhatóak. Míg ez az alak öv nélkül viseli a

fenti ruhadarabot, addig a másik talán felövezve hordhatta, bár az öv ábrázolását (mind ez idáig) nem lehetett a falfestmény töredékeiből rekonstruálni. Az így magasabban húzódo ruhaszegély alól valamiféle alsóneműnek tartható ruhadarab részletei is elővillannak: minthogy az alak alsó lábszárait ugyanazzal a színnel festették meg, mint az arcot, feltételezhető, hogy a láb ezen alsó részét pőrén ábrázolták. Megközelítőleg a térdék magasságában enyhén ívelt fehér vonalak láthatóak, melyek véleményünk szerint egy könnyű fehér szövetből készült, tunica alatt viselt térdnadrágra engednek következtetni. Hasonló hosszúságú (alsó)nadrág kilógó szárai figyelhetőek meg egy Ares nevű, övvel viselt hosszú ujjas bő tunicát és a brigetiói falfestményen ábrázolthoz nagyon hasonló, magas szárú bakancsot viselő katona sírsztéléjén is.

Brigetióban a bal oldali férfi magas szárú, sötét lábbelibe bújtatott lábait sötétbarna, lábszárig érő zoknival ábrázolták (3. d kép). Ez a lábbeli, amint arról a talpát sűrűn borító bakancsszegek is egyértelműen tanúskodnak, inkább volt utcai, mint beltéri viselet. A lábfejen és a lábszáron nyitott bakancsot egymáson keresztbe futó és bújtató füleken átvezetett fűző erősítette a lábra. A brigetiói falon megörökítetthez nagyon is hasonló római kori bőr lábbelik birodalomszerte kerültek elő régészeti leletként. A szakirodalomban Ramshaw-típusnak elnevezett magas szárú bakancsot a többi római lábbelitől egyértelműen megkülönbözteti a bújtatókkal és fűzővel együtt azonos darabból kiszabott, elöl nyitott egyedi felsőrésze. A régészeti leletek alapján ez a típus a Kr. u. 2. század végétől

4. kép. A jobb oldali emberalak (Anette Paetz gen. Schieck felvétele)

5. kép. Az egyiptomi ábrázolások

(forrás: a: www.arachne.uni-koeln.de; b: B. V. Bothmer és K. Parlasca; c: J. Laurentius Antikensammlung, SMB felvétele)

kezdődően a 3. század folyamán használatban volt az egész birodalomban. A Brigetióban ábrázolt bakancs csúcsban végződő, hegyes orra is a 3. századi keltezés mellett szől, hasonló orrkialakítású lábbelik láthatók a római katonák Pannoniából ismert 3. századi sírkőábrázolásain is.

A tunica nyaknyílását körben széles, sötétvörös csík keretezi, amelyből a nyílás mindkét végén nyílhegyben (*sigillum*) végződő függőleges csíkok (*clavi*) futnak le a mellkas közepéig (3. b és 4. b kép). Mindkét vállat egy-egy sötétvörös, a *clavi*hoz kapcsolódó háromszög borítja. Ugyanez a nyílhegyben végződő motívum ismétlődik meg a tunica aljának díszítésében, azonban itt felfelé mutat (*paragaudae*) (3. a és c, valamint 4. a képek). A ruhada-

rab hosszú, szűk ujjainak csuklóhoz közeli szegélyét pedig két, egymással párhuzamosan futó keskeny csík (*manicae*) díszíti.

Noha a Kr. u. 3. századtól kezdődően a tunicák díszítésének fentivel egyező elrendezése egyre általánosabbá vált, és a római kori ábrázolások által is kellőképpen jól reprezentált, a *clavi* és *paragaudae* végeit díszítő *sigilla* ritka és Annette Patetz gen. Schieck kutatása szerint a katonatisztek alkalmi öltözetét díszíthette. Az ábrázolások és a fennmaradt textilmaradványok a nyílhegyben végződő *clavi* két fajtájáról: szimpláról és dupláról tanúskodnak (3–4; 5. b–c és 7. kép), melyek egykor talán valamiféle különbségtételre is szolgálhattak. Egyelőre a nyílhegyben végződő bíbor színű *clavival* és *paragaudae*-

val díszített tunicák jelentik az egyetlen olyan ismert római ruhadarabot, amelyről egyáltalán feltételezhető, hogy egykor a korabeli katonai egyenruha részét képezte.

Képi ábrázolások Egyiptomból és Szíriából

Jelen tudásunk szerint a brigetiói fal-festmény a hosszú ujjú, bíbor színű, nyílhegyekben végződő *clavival* és *paragaudae*val díszített fehér tunica egyetlen ismert európai ábrázolása. További képi megjelenítései (fal-festmény, halotti lepel, múmiaportré és mozaik formájában) a Földközi-tenger keleti medencéjéből, így Szíriából és Észak-Afrikából ismertek. A tunicát kivétel nélkül mindig férfiakon ábrázolják (5. b–c és 6. kép).

6. kép. A dura-europosi Terentius-falfestmény ábrázolása

(Cumont, F. 1926. *Fouilles de Doura-Europos (1922–1923)*. Paris, pl. L nyomán)

Egyiptomból két olyan festményről tudunk – egy festett halotti lepelről és egy múmiaportréről (5. b–c kép) –, melyek a tunica felső részét részletezve jelenítik meg. Egy harmadik ábrázolás Szíriából, Dura-Europosból ismert (6. kép).

Az egyiptomi halotti lepel egy általunk itt tárgyalt tunicába öltözött fiatal férfit ábrázol, akinek megjelenését okker színű köpeny, katonai gyűrűcsatos öv, kard és egy aranygyűrű egészíti ki. A festmény egy nagyméretű lenvászonra készült, melyet a Nílus nyugati partján fekvő Deir-el-Medinében találtak, itt a közép-egyiptomi Luxorral/Thébával szemben táborozott egy katonai egység. A leplen ábrázolt férfi valamikor a Kr. u. 3. század első harmadában hunyhatalom el, és eltemetését teljes mértékben a korabeli egyiptomi szokásoknak megfelelően szervezték meg. A görög nyelvű feliratról nevének is megtudjuk: a római hadsereg tisztjeként megjelenített elhunytat Tyranosnak hívták.

A halotti leplen részletekbe menően ábrázolt öltözet feltűnő hasonlóságot mutat a Dura-Europosból ismert falfestményen megjelenített tisztjekével. Ez a falkép jobb oldalán két sorban álló római tisztet, középen egy katonai jelvényhordozót és az isteneknek oltárnál áldozatot bemutató fő alakot jelenít meg. A festményhez kapcsolódó felirat egyértelműen megnevezi az ábrázolt személyeket, és a jelenet katonai kontextusa felől sem hagy semmiféle kétséget: a középpontba állított fő alak Julius Terentius tribunus, akit a cohors XX Palmyrenorum elit egységének tisztikara kísért. Az ábrázoláson látható alakok öltözetében azonos: mindannyian sötétvörössel díszített fehér, térd fölé érő tunicát viselnek övvel, az összeállítást pedig hosszú szárú, sötétbarna szűk nadrág és barnás fekete magas szárú bakancs teszi teljessé (6. kép). Sajnos a fehér tunicák díszítésének tekintetében a falkép ábrázolása nem túlságosan részletező, mindenesetre jól kivehető, hogy a nyaknyílást és az alsó szegélyt minden esetben széles sötétvörös csík keretezi, valamint hasonló színű *manicae* látható a ruhájukon is. Ez a sötétvörös–fehér színkombináció, valamint a díszítések elrendezése is megegyezik a fent tárgyalt Tyranos ábrázolásán megfigyelttel (5. b kép), így feltételezhető, hogy a Dura-Europosban elnagyoltan ábrázolt *clavi* és *paragaudae* is a nyílhegyben végződő, a vállakon egy-egy háromszöggel kiegészülő díszítés kevésbé részletező megjelenítése. Ezt a feltevést megerősítik a Dura-Europos hasonló korú régészeti jelenségeiből származó eredeti textilleletek is.

Szíriából és Egyiptomból származó régészeti textilleletek

Fehér háttérbe szőtt, nyílhegyben végződő bíbor színű csíkokkal díszített római kori textileket egyelőre Egyiptom Arab-, valamint Szíria keleti sivatagából ismerünk (7. a–c kép). Az ilyen leleteket felvonultató legjelentősebb lelőhely, az egyip-

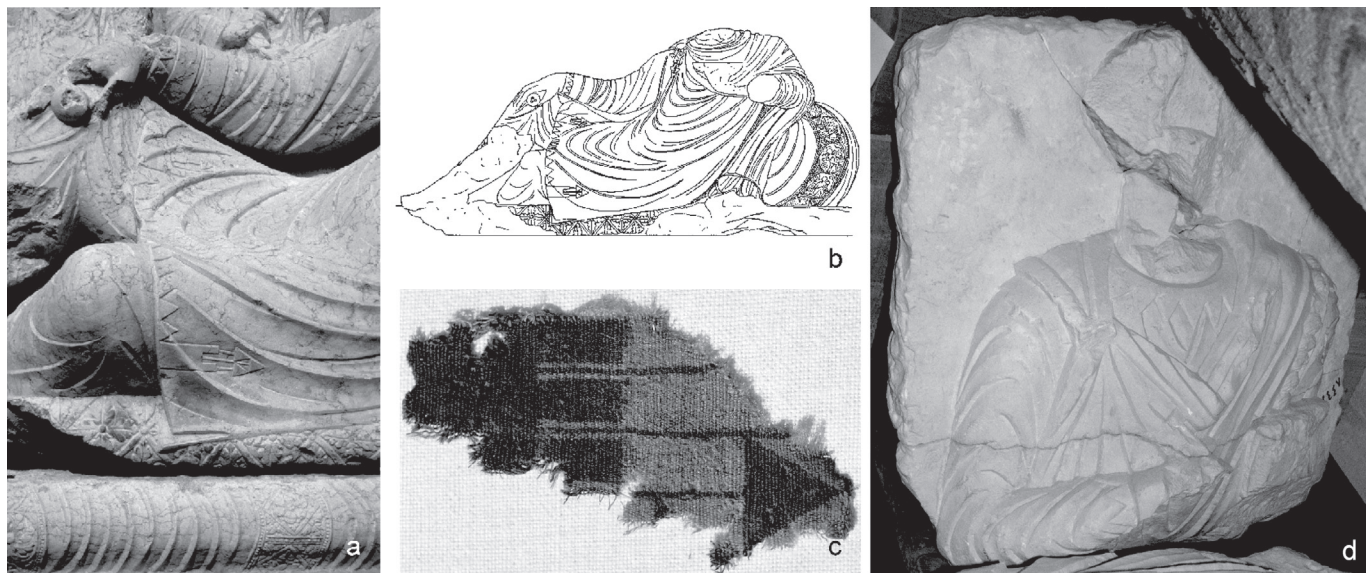
7. kép. Textilmaradványok Dura-Europosból és Palmyrából (Pfister, R. – Bellinger, L. 1945. *The Excavations at Dura-Europos... Final Report IV. Part II. The Textiles*. New Haven, pl. VII. 3 nyomán)

tomi keleti sivatagban római praesidiumként működő Didymoi textil-leletanyagát csak nemrégiben közölték. A praesidiumok a sivatagon áthaladó karavánok számára védett pihenőhelyet és vizet nyújtó, katonai egység által őrzött táborhelyek voltak, melyekbe a Kr. u. 2. század végén vagy a 3. század elején a sivatagi karavánutak védelmében már nagy tapasztalattal rendelkező egységeket telepítettek. Nem meglepő tehát, hogy egy Koptosból származó felirat szerint ezt a funkciót Palmyrából származó szír csapategység látta el.

Az ismert feliratok szerint Didymoi Kr. u. 76/77-ben alapították, majd 240 körül hagyták fel. Az erődön belül talált számtalan római kori textil közül kilenc természetes fehér színű, festetlen gyapjúból készült háttérbe szőtt, bíborra színezett, (szimpla és dupla) nyílhegyben végződő motívumokat mutat. A jól dokumentált rétegeknek köszönhetően ezeket a töredékeket meglehetősen bizonyossággal a Kr. u. 2. század végére vagy a 3. század első felére lehet keltezni. Minthogy a régészeti lelőhely elsősorban egy katonai egység állandó állomáshelyeként szolgált, feltételezhető, hogy a kilenc textiltöredék a csapat egykori tagjai elhasználódott és kidobott ruhadarabjainak maradványaként azonosítható, és a minta ismétlődése és a viszonylag nagyszámú előfordulása alapján az sem zárható ki, hogy a katonai alakulat egyenruhájához tartoztak.

A Kr. u. 256. évet megelőző időszakra keltezhető és a didymoi textilekhez hasonló darabokat már az 1920-as évek fel-tárásai óta ismerünk a szíriai Dura-Europosból is (7. a–c kép).

Az ismert darabok egy része esetében a díszítés valódi, kagylóból nyert bíborral színezett, míg mások ugyan hasonló árnyalatot mutatnak, azonban ez különböző növényi színezőanyagok kombinációjának köszönhető. Nyilvánvaló, hogy a fenti motívumnak nemcsak a formája, de bíbor színe is meghatározott volt.

8. kép. Helyi szír viselet ábrázolásai és szövetmaradványa Palmyrából (a és c: Palmyra-Archiv Bern, A. Schmidt-Colinet felvétele; b: Seyrig, H. 1937. „Armes et costumes iraniens de Palmyre”: *Syria* 18, 21, fig. 12. nyomán; d: Annette Paetz gen. Schieck felvétele)

A nyílhegyben végződő bíbor színű *clavi* és *paragaudae* eredete

A fennmaradt textilelemek, valamint a képi ábrázolások együttes vizsgálata alapján egyértelművé vált, hogy a nyílhegyben végződő bíbor színű *clavi*, *paragaudae* és a vállon elhelyezett háromszögek katonai környezetben fordulnak elő, továbbá feltételezhető, hogy különböző katonai rangokat szimbolizálhattak. Ezek először a Földközi-tenger keleti medencéjében, Szíriában és Egyiptomban tűnnek fel a Kr. u. 2. század végén és a 3. század első felében, de a palmyrai sírokból származó textilelemek, valamint az elhunytak ábrázolásainak (lakomázó szír férfialakok) közeli vizsgálata rávilágít arra is, hogy a felsőruhák díszítésének ehhez hasonló elrendezése és fehér-bíbor színkombinációja már a Kr. u. 1–2. század folyamán használatban volt itt a helyi szírek parthusokéval rokon férfiviseletében (8. a–d kép).

A palmyrai sírsztéléken ábrázolt férfiak ingének nyaknyílását, alsó szegélyét, valamint hosszú ujjainak végét háromszögek sora keretezi. A nyílhegy alakú motívumok egyrészt a nyaknyílásnál, a *clavus*-térsgben helyezkednek el, másrészt az alsó szegély háromszögösorát zárják le mindkét oldalról. Az ujjakon a háromszögek alkotta egy-egy sort két párhuzamosan futó csík (*manicae*) egészíti ki.

Mind a szobrok, mind a textilmaradványok a helyi társadalom bennszülött eredetű felső rétegéhez tartoztak. Ők voltak azok, akik megengedhették maguknak a költséges temetkezési kamrákat, valamint akik halottaik testének túlvilágra való felkészítésénél a már elhasználdott és felvágva újrahasonosított, bár valaha értékes ruhadarabokat ezt megelőzően viselték. Az ábrázolt férfiak öv nélküli, combközépig érő ingben, bő nadrágban, csizmában és jobb vállon összeerősített köpenyben jelennek meg. Mind az ingeket, mind a nadrágokat a szegélyek mentén, valamint középvonalukban függőlegesen futó sávban szőtt minták díszítették.

A palmyrai szírek hagyományos férfiviseletében ilyen módon alkalmazott motívumok valamiképpen utat találtak a ró-

mai katonai viseletbe is. Nem zárható ki, hogy éppen Szíria és Egyiptom területén, Severus-kori újjászervezése idején adaptálhatta az ottani katonaság, amikor is szír, elsősorban palmyrai eredetű segédcsoportokat vezényeltek az egyiptomi keleti sivatag kereskedelmi útjainak védelmére. A díszítés meggyökerezését a római katonai közegben elősegíthette, hogy eredeti, szír környezetben a férfierények megjelenítőjeként olyan szimbólum lehetett, amelyet a rómaiak is könnyen sajátjuként adaptálhattak, hiszen a római társadalom által is használt színkombinációt alkalmazták ezen értékek kifejezésére: így a „hivatalos szolgálatot teljesítő” római szenátorok és lovagok jól látható megkülönböztetésére többek között tunicájuk eltérő szélességű bíbor csíkjai szolgáltak. A széles bíbor csíkot (*latus clavus*) kizárólag a szenátorok, míg a keskenyebbet (*angustus clavus*) a római lovagok is viselhették.

Az általunk is tárgyalt tunica nem sokkal azt követően, hogy a Keleten tartózkodó római katonaság sorain belül szélesebb körben is elterjedt, a római csapategységek mozgása útján a birodalom más tájaira is könnyen eljuthatott. Így Brigetióba is, azoknak a pannóniai alakulatoknak a jóvoltából, melyeket a keleti hadjáratokban távoli vidékekre vezényeltek, így az Euphratéshez (például Zeugmába) is, majd a harcok végeztével eredeti állomáshelyükre, például Pannoniába vezényelték vissza őket. A Keletről Közép-Európába hazatért csapatok egyszerűen magukkal hozhatták az ott beszerzett ruhadarabokat, de a megismert új technikákat, mintákat tartalmazó mintakönyveket is, vagy éppen az ottani kézművesek közül néhányan visszakísérhették őket a távoli északra szerencsét próbálva, ami a későbbiekben a helyi gyártást is lehetővé tette.

A katonai csapategységek igényeit azonban abban az időben sem feltétlenül kellett helyi forrásokból kielégíteni, erre vonatkozóan más lehetőségek is rendelkezésre álltak: így például más katonai csapatokhoz hasonlóan a legio I adiutrix saját ellátására távolsági kereskedelem útján is beszerezhetett nagy mennyiségű ruhaneműt. Figyelembe véve, hogy az epigráfiai adatok a 2. század végétől jómódú szírek folyamatos jelenlétéről tanúskodnak Brigetióban is, feltételezhetjük, hogy ők

továbbra is virágzó és jövedelmező kapcsolatot tarthattak fenn egykori hazájukkal és az ott élő kézművesekkel. A gyakorlat, hogy ilyesfajta távolsági tranzakció lebonyolítására közvetítőt alkalmazzanak, nyilvánvalóan nem volt ismeretlen a Brigetióban állomásozó legio számára sem, mint arról egy ismeretlen lelőhelyű, Kr. u. 1. századra keltezhető ezüsttál felirata tanúskodik. Az erősen rövidített szöveg szerint a nemesfém edényt a fent említett csapategység egyik különítménye ajándékozta egy bizonyos Aemilianusnak, aki ruhakereskedőként (*vestiarius*) Galliában vagy Cappadociában bonyolított le üzletet a legio nevében. Talán éppen nagyobb mennyiségű ruhanemű beszerzését intézte a legio I adiutrix számára. Hozzá kell tennünk, hogy a többnyire Brigetióban állomásozó, de több keleti katonai expedícióban is részt vevő csapategység maga is szoros kapcsolatot ápolhatott a Szíriában élő és dolgozó textilkészítőkkel és -kereskedőkkel, így a szükséges ellátmányt közvetlenül is beszerezhetette onnan.

Vadászat a nagymacskára

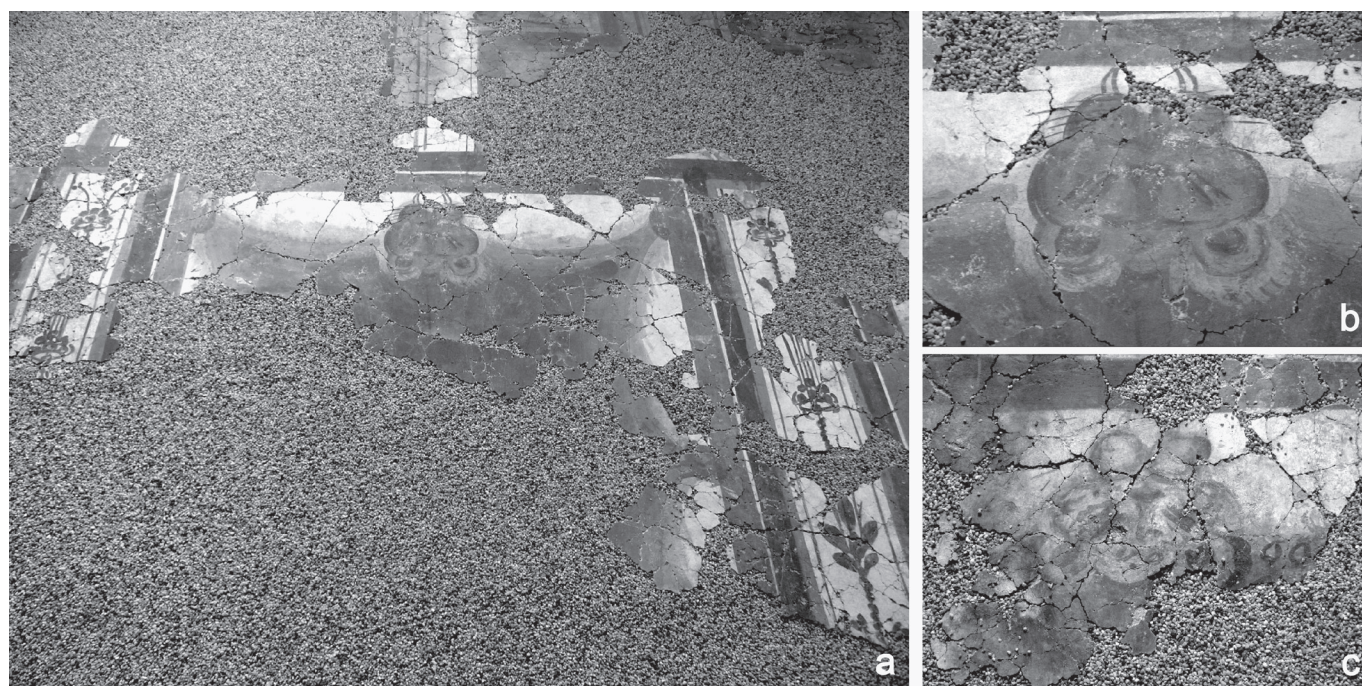
Nyílban végződő *clavival* díszített rövid tunicát lovaglólőtőzékként is viselhettek férfiak, ahogy azt többek között egy Kr. u. 250–275 között feltehetően Alexandriában készített, Róma városában talált aranyozott aljú üveg tál, illetve a Kr. u. 4. századra keltezhető Leptis Magna-i Nílus-villa padlómozaikjának ábrázolása bizonyítja. Mindkettő lovon ülve vadászó férfiakat ábrázol, az üveg tál ábrázolásán vadkanra, a mozaikon egy nőstény és egy hím oroszlánra. A késő római időszak vadászjelenetei tehetős férfiak szabadidős tevékenységének ábrázolásával a férfias élet ideálját jelenítik meg, továbbá az egyén gazdagságát, hatalmát, valamint erejét és ügyességét szimbolizálják, mely utóbbi erényeket a legyőzendő, különösen veszélyes vadállatok jelenléte tovább hangsúlyoz.

Bár a brigetiói falfestmény a tárgyalt tunica térd alá érő, hosszú, felővezetlen változatát szintén ábrázolja – amely inkább lakomák, és nem a vadászatok kényelmes viseletének feleltethet meg –, a lakoma-elem mellett az elejtett nagyvadak kifeszített bőrének képében mégis tartalmaz vadászatra történő utalást is (9. a–c kép). Az Észak-Afrikában egykor honos, de a Kárpát-medencében ismeretlen nőstényoroszlán és párduc bőre ez esetben nemcsak vadászuk gazdagságát, fényűző életvitelét hangsúlyozza, de férfias erejét és virtusát szimbolizáló egzotikus vadásztrófeaként is értelmezhető.

Kijelenthetjük, hogy a Brigetióban ábrázolt férfiak megjelenésén túl a nagymacskák feltűnése is a Római Birodalom észak-afrikai és keleti területei felé mutat. Minthogy a brigetiói falfestmény az építmény legutolsó (újja)építési fázisához kapcsolható, a III. épület nagymacska-ábrázolásai talán a megrendelő kilitére, származására is utalnak.

Konklúzió

A régészeti kontextusból származó textilleletek és a korabeli ábrázolások alapján egyértelmű, hogy a nyílhegyben végződő bíbor színű *clavi* eredete a Kr. u. 1–2. századra keltezhető tradicionális helyi palmyrai viseletben gyökerezik. Ezzel a díszítéssel valószínűleg a kora Severus-kori Szíriában talákozott először a római katonaság, majd innen terjedt el Észak-Afrikába az egyiptomi keleti sivatag karavánútjait ellenőrző és védő szír, elsősorban palmyrai eredetű segédcsapatok révén. A római katonai egységek mobilitásának köszönhetően aztán a birodalom más tájaira, így Pannoniába is eljuthatott, véleményünk szerint leginkább talán a keleti hadjáratokban részt vevő római seregekhez rendszeresen áthelyezett pannoniai csapatok eredeti állomáshelyükre történő visszatérésekor. A pannoniai, ezen belül brigetiói feliratok tanúsága szerint Marcus

9. kép. Kifeszített állatbőrök ábrázolása a III. épület falfestményén (Anette Paetz gen. Schieck felvétele)

Aurelius uralkodásától kezdődően jelentős számban telepednek le keleti származású lakosok a tartományban. A Közel-Kelet és Pannonia között fennálló szoros kapcsolat több aspektusa a későbbiekben is kimutatható, egyúttal nagy valószínűséggel állítható, hogy e kapcsolatok kialakulásának kezdeti mozgatórugója éppen a római katonaság lehetett.

Továbbá, minthogy a jelen cikk tárgyát képező, nyílhegyben végződő *clavi* eredetileg is kizárólag férfiak viseletében volt fellelhető Szíriában, hagyományos szimbolizmusának nagy valószínűséggel szintén részét képezhette a férfiertékek egy csoportja (például a bátorság). Minthogy a kortársak megítélése és véleménye szerint a Palmyrából származó szír csapat egységek nem mindennapi katonai erényeket felvonultató, elit alakulatoknak számítottak, a hagyományos viseletük fontos részét képező jellegzetes díszítéseket könnyedén átvehették más katonák, csapategységek is. A római hadseregben szolgálók számára nem okozhatott komolyabb gondot ennek az idegen eredetű szimbólumnak a befogadása és meghonosítása, minthogy azt a római gondolkodásba is könnyedén be lehetett illeszteni: hiszen maga a római társadalom hagyományosan – mind színében, mind formájában – nagyon is hasonló szimbólumrendszert alkalmazott. A római férfiak társadalmi helyzetét és rangját a férfiviselet, így a fehér, illetve gyapjúfehér színű toga és tunica részét képező, különböző vastagságú bíbor csíkok fejezték ki.

Mivel a római hadsereg elhasználódott felszerelését (fegyverzet és egyéb katonai felszerelések, ruházat, lábbeli stb.) a keleti hadjáratok során általában ugyancsak helyi forrásokból, esetenként nagyobb katonai ellátó központokban készült termékekkel pótolták, a hadjárat végeztével ezek a keleten készült tárgyak a visszatérő katonákkal együtt a csapategységek eredeti állomáshelyére kerülhettek, így Pannoniában a dunai határvidékre. Későbbiekben ezek a javak akár a helyi termelés archetípusaiként is szolgálhattak, de nem zárható ki az elhasználódott keleti eredetű ruhadarabok Szíriából történő közvetlen utánrendelése sem.

Bibliográfia

Jelen dolgozat az alábbi tanulmány rövidített, magyar nyelvű változata: Paetz gen. Schieck, A. – Pásztókai-Szeőke, J.: „Power Dressing in Pannonia. Tunics with Arrow-Shaped Purple Decoration Represented in a Roman Wall-Painting from Brigetio”: Alfaro Giner, C. (szerk.): *Political Power and Appearance: Luxury and Dress in the Roman Empire and its Provinces*. València (megjelenés alatt).

Magáról a falfestményről összefoglalóan:

Borhy L. – Harsányi E. – Kovács L. O. – Kurovsky Zs. – Magyar M. – Paetz gen. Schieck, A. – Pásztókai-Szeőke J. – Szamadó E. 2010. *Római kori falfestmények Brigetióból. A komáromi Klapka György Múzeum római kori falfestményeinek katalógusa*. Acta Archaeologica Brigetionensia I/3. Komárom.

Összefoglalásként elmondható, hogy a Brigetióban feltárt falfestmény egyértelműen bizonyítja, hogy egy bizonyos fajta, fehér alapon bíbor színű mintákkal díszített, a palmyrai hagyományokban gyökerező, de a római katonaság által is elfogadott hosszú ujjas tunica legalábbis a 3. század első felében már biztosan használatban volt Európában is. Ebből következően mindenképpen számolni kell azzal a lehetőséggel, hogy a Kr. u. 3. században ezen a kontinensen szolgáló római katonák öltözeté a maga teljességében különböző hagyományok ötvözéséből alakult ki, illetve egyes elemei éppenséggel keleti, szír eredetűek lehettek.

Azt is megállapíthatjuk, hogy a falfestményen ábrázolt elemek többsége az egykori Pannoniában idegen eredetű, egzotikusnak számító luxuscikk volt. Mivel maga a peristylumos épület építészeti típusa, valamint dekorációjának több eleme is mediterrán eredetű, nem zárható ki, hogy a tulajdonos-megrendelő célja éppen a mediterrán életstílus fényűzésének és extravaganciájának megjelenítése volt. Természetesen nem ismerjük az egykori épület peristylumának kifestését megrendelő tulajdonos személyét vagy származását, de valószínűleg tisztában lehetett az ábrázolt ruhadarab kelet-mediterráneumi eredetével, valamint a Duna-vidéken egzotikus fényűzést megtestesítő jellegével. Noha a keleti birodalomrész és Pannonia közt egyelőre csak feltételezhető textilkereskedelem egészében még nem kutatott, mégis valószínűsíthető, hogy abban jelentős szerepet játszott maga a római katonaság, valamint a markomann háborúkat követően Szíriából és Észak-Afrikából Pannoniába nagyobb számban áttelepülő, polgári és katonai háttérrel rendelkező személyek is. A brigetiói épület peristylumát díszítő falfestmény alakjain látható, fehér alapon sötétvörös mintával díszített tunicák eredete is ebben a térségben keresendő, mint amelyek a falkép több elemével együtt a gazdagság, a jólét és a római *savoir vivre* jelképei lehettek ebben a távoli, Duna-vidéki városban.

A Komáromban is ábrázolt tunica bíbor színű díszítéseinek katonai környezetben lehetséges szimbolikájáról lásd az alábbi tanulmányokat:

Paetz gen. Schieck, A. 2010. „Mumienporträts und ihre kulturellen Bezugssysteme – Formen der Selbstdarstellung und des Totengedenkens im römischen Ägypten”: *Mannheimer Geschichtsblätter* 19, 81–98.

Paetz gen. Schieck, A. 2011. „Über das Bildnis eines römischen Offiziers aus Ägypten, textile Überreste und militärische Rangabzeichen im 3. Jh. n. Chr.”: Drauschke, J. – Prien, R. – Ristow, S. (szerk.): *Untergang und Neuanfang. Jahrestagung des Nordwestdeutschen Verbandes für Altertumsforschung e.V., Detmold am 1. 9. 2009*. Tagungsbeiträge der Arbeitsgemeinschaft Spätantike und frühes Mittelalter / Studien zur Spätantike und zum Frühmittelalter 3, 79. Hamburg, 305–333.

Paetz gen. Schieck, A. 2012. „A Late Roman Painting of an Egyptian Officer and the Layers of its Perception – On the Relation between Images and Textile Finds”: Nosch, M.-L. (szerk.): *Wearing the Cloak. Dressing the Soldier in Roman Times. Proceedings of the Military and Textiles Conference, Copenhagen 19. 5. 2008*. Oxford, 85–108.